

ДО ПИТАННЯ ОСМИСЛЕННЯ ПРИРОДИ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Бровко Наталія Іванівна,

д.ю.н., професор,

завідувач кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

м. Біла Церква, Україна

Стаття присвячена аналізу природи права на захист у контексті його правового регулювання, що передбачає осмислення основ права на захист, його сутності з метою належного закріплення у положеннях Конституції України та подальшої реалізації конституційних норм.

Аналізуючи положення Конституції України зазначимо що у ній не прописано, що людина (громадянин) має право на захист, проте це право випливає з її загального змісту. Проте у ній детально закріплені положення щодо прав, які може реалізувати людина, зокрема шляхом оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; звернення за захистом прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України; звернення за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ, органів, міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. (Ст. 55 Конституції України) [1]. Проте усі ці активні способи захисту реалізуються після того, коли право людини порушене. А чи має людина право на захист будучи пасивним суб'єктом? З чим пов'язане право на захист та які його гарантії?

Зважаючи на незворотність європейського та євроатлантичного курсу України питання прав людини, їх реалізація продовжує турбувати міжнародну спільноту та українське суспільство. Євроінтеграційні процеси вимагають нового осмислення існуючих цінностей, аналізу правових

інститутів і механізмів їх реалізації, місця та ролі у життєдіяльності суспільства та особи. Безперечно, пріоритетом для національної правової системи є цінність людської особистості, її прав і свобод, що знайшло закріплення в Основному Законі нашої держави. Декларуючи цінність людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки держава наголошує на обов'язку дотримання правової захищеності особистості [1].

Хочемо звернути увагу на основи та природу права на захист, його суть та підґрунтя. З позицій природно-правового мислення захист та потреба захисту є одвічною складовою людської особистості, знаходить прояв у необхідності та потребі перебуванні людини у безпеці, тобто у стані, коли їй нічого не загрожує. Розуміння захисту багатогранне, воно містить в собі особистісне відчуття справедливості, порядку, передбачає віру і сподівання, надійність. Право на захист виникає з категорії захисту, оскільки кожний організм, в тому числі і людина потребує захисту. Право на захист слід розглядати через розуміння основних цінностей у суспільстві, категорій добра, зла та справедливості. Зазначимо про тісний зв'язок права на захист і правосвідомості, які є взаємообумовленими. Усвідомлення людиною права на захист можливе лише при високій правосвідомості громадян.

Наразі можна говорити про захист як про вираження права, оскільки саме право передбачає певні форми та способи захисту людини. Як право, так і захист виникає і розвивається із розвитком людини, що являє собою закономірний та безперервний процес. Тобто можна говорити про природні основи права на захист, а про нього як про природне право людини.

Проте законодавець, не враховуючи позицій юс натуралізму, визначає у Основному законі право на захист, як активне право людини – певними діями забезпечувати безпеку своєї особистості. Хоча ми вважаємо, що право на захист може знаходити прояв і у пасивних діях. Подекуди, відчуття безпеки не вимагає від людини власних зусиль та містить в собі відчуття стабільності, впевненості, піклування з боку інших суб'єктів, органів влади,

держави. Проте законодавець у Основному законі вбачає право людини на захист, як активне право, як сукупність активних дій, які вона може вчинити у разі порушення її прав. У підтвердження цього наголошує про право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55 Конституції України), а ст.27 закріплює, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. Такий захист може здійснюватись як за допомогою правника, законного представника чи шляхом самозахисту, самостійно.

Значну частину права на захист мають змогу реалізувати особи, які є учасниками кримінального процесу та провадження. Законодавець акцентує увагу, що заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника (ст. 29 Конституції України). Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист (ст. 63 Конституції України) [1].

Право на захист простежується у багатьох нормах Конституції. Значна увага приділяється судовому захисту. Так у статті 32 Основного закону законодавець наголошує, що кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Повертаючись до ідеї дослідження зазначимо, що право на захист повинна мати *кожна людина*, незалежно від її статусу, положення, місця перебування. Проте у статті 46 Конституції наголошується на праві на соціальний захист незахищених верств населення – таких, які втратили працездатність, годувальника, є безробітними, потребують допомоги у випадках, передбачених законом.

Ще одна теза Основного закону викликає дискусію, та пов'язана з гарантуванням державою захисту тим громадянам, які перебувають за її межами (стаття 25 Конституції України). Наголошуючи на цьому, законодавець ніби нівелює право на захист громадян, які перебувають на її території та мають потребу у захисті і, безперечно, повинні бути переконаними у наявності такого захисту. Звідси - право на захист не може залежати від вікового цензу або інших критеріїв, воно є невід'ємним природним правом кожної істоти.

Таким чином, на нашу думку, варто звернутись до витоків природного права та проаналізувати положення Основного закону у цьому контексті. Пропонуємо передбачити у Конституції України норму наступного змісту: «Кожен має право на захист. Право на захист є невідчужуваним і непорушним. Держава гарантує кожному право на захист, незалежно від місця перебування особи, її статусу, стану, положення. Право на захист реалізується особою залежно від його вибору та бажання».

Основний закон закріплює право на захист та гарантує його, певною мірою акцентуючи увагу на способах його захисту та реалізацію окремими категоріями громадян. У сучасних умовах виникає необхідність звернення до природних основ права, що є важливим, зокрема у зв'язку зі змінами та реформами у судовій системі, коли українське законодавство намагаються привести у відповідність до міжнародних норм. Незважаючи на закріплення права на захист у Конституції України, слід констатувати, що його вираз та розуміння є неповним, що тягне за собою усвідомлену незахищеність громадян конституційним законом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Сидорчук Ю.М. Філософське та правове осмислення права на захист. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 3.

http://lsej.org.ua/3_2014/46.pdf. (дата звернення 01.11.2023)

3. The Universalism of Human Rights / Ed. : R.Arnold . Dordrecht : Springer, 2013. 424 с. : с. - (Ius Gentium: Comparative Perspective on Law and Justice ; vol.16).

4. National Referral Mechanisms : Joining Efforts to Protect the Rights of Trafficked Persons : a Practical Handbook. Warsaw , 2004. 115 p.